

РОЗДІЛ II. ЗАДУМ І ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Специфіка курсової роботи, і особливо дипломної та кваліфікаційної робіт, студента вузу полягає в тому, що в процесі її підготовки та захисту здійснюється досягнення як науково-дослідних, так і навчальних цілей. Студенти глибоко вивчають певні політичні питання, вчать аналізувати літературу, критично оцінювати її, полемізувати з авторами статей, висловлювати власні думки, відстоювати їх, робити правильні наукові, теоретичні та практичні висновки, набувають певних навичок використання сучасних наукових методів дослідження.

Опрацьовуючи тему наукової роботи, студент має ґрунтовно вивчити праці видатних політологів, документи органів влади, досвід державного управління і місцевого самоврядування. Все це допоможе глибше осмислити і опанувати явища сучасної політики та історії політичної думки.

У процесі такої роботи студент повинен пройти нелегкий шлях творчих пошуків, який включає в себе низку взаємопов'язаних етапів. Як правило, дослідження дипломної чи кваліфікаційної роботи складається з шести етапів.

Перший етап включає обґрунтування теми, вибір об'єкта, предмета та визначення мети дослідження. Тема наукового дослідження є складовою частиною певної проблеми.

В гносеологічному плані, тобто з точки зору пізнавального процесу, проблемна ситуація – це “протиріччя між знанням про потреби людей та якихось результативних практичних або теоретичних дій і незнанням шляхів, засобів реалізації цих необхідних дій”.

Об'єктом дослідження може бути все, що явно чи неявно містить соціальне протиріччя і породжує проблемну ситуацію. Об'єкт політологічного дослідження – це все те, на що спря-

мований процес пізнання як в історичному, так і в сучасному аспектах.

Предмет дослідження – це тільки ті суттєві зв'язки та відношення, які підлягають безпосередньому вивченню в даній роботі, є головними, визначальними для конкретного дослідження. Таким чином, предмет дослідження є більш вузьким, ніж його об'єкт. Оскільки об'єкт – це все те, що вміщує соціальне протиріччя або протиріччя в нашому знанні про політичне явище, остільки предмет – це ті його властивості і сторони, які найбільш випукло характеризують протиріччя.

Наприклад, об'єктами політологічних досліджень є сутність держави і влади, діяльність партій, громадських організацій, політичних систем і інституцій, окремих політичних діячів, поведінка виборців і особливості їх ментальності, особливості формування громадянського суспільства і питання організації громадянської освіти, діяльність органів місцевого самоврядування, особливості формування третього сектора. Все це може стати об'єктом політологічного дослідження. При цьому предметом стане та властивість або сторона об'єкта, яка найбільш чітко його характеризує.

Таким чином, формулювання проблеми дослідження, а звідси – виокремлення об'єкта і предмета дослідження – перший крок у розробці програми.

Мета дослідження і завдання

Визначення теми, об'єкта і мети дослідження складає по своїй суті єдиний нерозривний процес.

Визначення теми і мети дослідження має два структурних елементи, які збігаються: об'єкт дослідження і кінцевий результат (додаток 1, 2). При цьому мета має і третій елемент (шлях досягнення кінцевого результату), який відсутній при формулюванні теми. Сутність указаних елементів формується опосередковано змістом відомих елементів наукового дослідження (додаток 1, 2). У відповідності зі схемою (додаток 1, 2)

розкриємо їх зміст.

1. Проблема дослідження характеризує проблемну ситуацію, яка відображає суперечність між типовим станом об'єкта дослідження в реальному житті, припустимо, діяльність політичних партій, і вимогами суспільства до їх більш ефективного функціонування.

2. Кінцевий результат відображає очікуваний від виконання дослідження ефект, який формується двоступенево: перша частина – з'ясування дійсної картини про роль у суспільстві того чи іншого політичного інституту чи процесу; друга – у вигляді конкретних рекомендацій, які відповідають основному предмету дослідження.

3. Об'єкт дослідження – частина об'єктивної реальності, яка на даному етапі стає предметом практичного і теоретичного вивчення як соціального явища.

4. Предмет дослідження є елементом дослідження, який включає сукупність властивостей і відношень об'єкта, опосередкованих людиною (суб'єктом) в процесі дослідження з певною метою в конкретних умовах.

5. Шлях досягнення кінцевого результату складається з гіпотетичної (передбачуваної) вказівки на очікування конкретної користі, віднесеної до основного предмета дослідження.

Такими є логічні зв'язки між об'єктом, предметом, темою і метою дослідження, які необхідно врахувати в практиці дослідницької роботи.

Другий етап дозволяє визначити завдання дослідження на основі проведеного огляду надрукованих джерел, що характеризують стан проблеми, яка вивчається під кутом зору сформульованої мети.

Основною методологічною вимогою до виконання огляду є наявність чітко поставленої мети і конкретного об'єкта дослідження.

Для проведення огляду джерел з теми дослідження доцільно перш за все скласти план і продумати його структуру. План

повинен відтворювати основний зміст огляду, а структура – форму його втілення. Приклад структурного алгоритму виконання огляду про стан прикладного політичного дослідження наведений у додатку 1, де відображена структура і його зміст, спрямовані на детальне обґрунтування об'єкта дослідження під кутом зору поставленої мети.

Алгоритм для прикладного політологічного дослідження, присвяченого громадянській освіті, яке має три розділи, може бути побудований таким чином:

1. Огляд стану питання, яке досліджується.

1.1. Аналіз структури і змісту громадянської освіти старшокласників.

1.2. Аналіз умов громадянської освіти школярів юнацького віку.

1.3. Огляд теоретичних і експериментальних досліджень, присвячених громадянській освіті на Заході, в СНД і в Україні.

1.4. Огляд наявного досвіду реалізації громадянської освіти в нашій країні.

1.5. Аналіз тенденцій з питань громадянської освіти.

1.6. Висновки і завдання дослідження.

Відзначимо, що наведений алгоритм може бути використаний практично для будь-якого аналогічного прикладного дослідження з умовою заміни в ньому об'єкта дослідження. Це забезпечується за рахунок системної логіки розгляду проблеми, закладеної в самому алгоритмі.

Перелік питань, які розглядаються, структурується за принципом від загального до конкретного, тобто в розділі здійснюється редукція основного питання (теми дослідження) до більш конкретних питань, які являють собою завдання дослідження. Приклади постановки завдань теоретичного і практичного дослідження наведені в додатках 2 і 3.

Таким чином, завдання дослідження можуть включати в себе наступні елементи:

1. Вирішення певних теоретичних питань, які входять у загальну проблему дослідження (наприклад, виявлення сутності унітарної держави, політичних процесів, що їй притаманні, відповідність політичної системи, порівняння з іншими федеральними державами, особливості функціонування інститутів держави, критеріїв оцінки їх ефективності тощо).

2. Всебічне, а при потребі й експериментальне (у випадку теми з політичної соціології і психології) вивчення практики вирішення проблеми, виявлення її сучасного стану, наявних суперечностей, невідповідностей законодавства або незрілості суспільних відносин, їх причин, типових рис. Таке вивчення дозволяє уточнити, перевірити ті дані, які опубліковані в спеціальній літературі, періодичних виданнях, підняти їх з рівня думок окремих авторів на рівень наукових фактів, обґрунтованих у процесі спеціального дослідження політичної реальності.

3. Обґрунтування необхідної системи заходів (законодавчих ініціатив, діяльності політичних партій, активізація пропаганди у засобах масової інформації, діяльності інститутів громадянського суспільства) для вирішення існуючої соціальної проблеми (це обґрунтування, з одного боку, спирається на теоретичні дані, отримані автором у процесі аналізу спеціальної літератури, а з другого – на матеріали соціологічного аналізу стану проблеми, тобто на дані вирішення другого завдання дослідження). Обґрунтування системи заходів практично співпадає з конкретизацією гіпотези дослідження, про що буде сказано пізніше

4. Розробка методичних рекомендацій та пропозицій щодо використання результатів дослідження в громадській практиці або при вирішенні політичних питань.

Звичайно, коло завдань дослідження залежить від можливостей самого дослідника, рівня його фахової підготовки і попереднього досвіду наукової роботи, наявності часу та матеріально-технічного забезпечення.

Всі ці, а також багато інших чинників повинні врахувати студент і його науковий керівник при формулюванні і постановці завдань дослідження в рамках дипломної або кваліфікаційної роботи.

Третій етап включає відпрацювання гіпотези та теоретичних передумов дослідження. Гіпотеза є одним із методів розвитку наукового знання. Вона має формуватись як таке припущення, при якому на основі ряду факторів можна зробити висновок про існування об'єкта, про зв'язок між явищами або про причини явища, причому цей висновок не можна вважати повністю доведеним. Гіпотеза має формуватись так, щоб з її змісту чітко проглядалися положення, що потребують доведення і захисту. Гіпотеза по праву вважається головним методологічним стержнем будь-якого дослідження. Але це і найбільш важке для виконання питання. Бажано запропонувати керівнику декілька формулювань гіпотези і разом з ним визначитись у своєму виборі.

Гіпотези можуть бути:

- описові, що передбачають існування будь-якого явища, описують його причини і можливі наслідки;
- пояснювальні – в них дається тлумачення можливих наслідків з певних причин, а також характеризуються умови та обставини, за яких ці наслідки обов'язково настають, тобто в силу яких чинників і умов буде даний наслідок;
- описово-пояснювальні – тобто синтезована комбінація гіпотез першого і другого типу.

Слід зазначити, що в теорії і методиці наукових досліджень можуть застосовуватись і більш складні типи гіпотез, але їх розгляд виходить за межі даної роботи.

Описовий тип гіпотези у меншій мірі дає можливість передбачення, а пояснювальний – не тільки дає таку можливість, а й більше того – є їх головною властивістю. Тому пояснювальний тип гіпотез частіше використовується в дослідженнях,

оскільки вони виводять дослідника на припущення щодо існування певних закономірностей зв'язків між явищами, чинниками та умовами.

Необхідність та розробка гіпотези виникає тоді, коли існуючі, встановлені наукою ідеї, теорії, концепції, принципи, методи, закони або закономірності не є достатніми для пояснення емпіричних фактів як результатів досліду.

В даній ситуації гіпотеза виступає в ролі проміжної логічної побудови між існуючим та необхідним, знову створюваним теоретичним знанням і є логічним засобом перетворення емпіричного знання в теоретичне. При цьому важливо розуміти, що ефективність результату складного інтуїтивного процесу гіпотези в першу чергу визначається наявністю фактів про об'єкт дослідження, а також вмінням їх опрацювати та осмислювати.

Звичайно, перш ніж формулювати гіпотезу дослідження, автору наукової роботи необхідно всебічно осмислити проблему, познайомитися з основними літературними джерелами, вивчити той чи інший політичний процес, інститут чи явище, його прояви в світі і в нашій країні. При цьому слід пам'ятати, що гіпотеза політологічного дослідження має формулюватися здебільшого так, щоб її можна було експериментально перевірити. Перебіг того чи іншого політичного явища або процесу залежить від багатьох чинників, і треба вміти встановити, вплив яких факторів є визначальним, а на які можна не зважати.

Не можна досліджувати перебіг певного політичного явища залежно від одночасної дії багатьох чинників. Наприклад, не можна досліджувати залежність уявлень про ефективність виборчої системи в Україні від певних якостей електорату на Сході і Заході, не беручи до уваги відмінний історичний шлях до демократії населення Лівобережної і Правобережної України. Без цього не можна з'ясувати, що ж саме впливає на процес формування уявлень про виборчу систему, на ставлення до неї наших сучас-

ників, на можливість виборчої системи справді відобразити потреби народу.

Побудова гіпотези можлива лише на основі ретельного вивчення політичних явищ і літературних джерел теоретичного значення. Лише після вивчення характерних рис, обставин, умов тощо можна висловити припущення про можливу причину даного явища (або класу явищ), почати побудову гіпотези. Хід думки при цьому оформляється як своєрідний умовивід.

При побудові гіпотези слід пам'ятати, що умовивід іде від наслідку (того чи іншого факту, явища) або від схожості наслідків (чи ознак) до схожості основ. Подальше дослідження полягає у перевірці гіпотези. Необхідність її випливає з самої суті гіпотези як припущення. Перевірена, обґрунтована, підтверджена дослідями, фактами, аргументами, гіпотеза здатна перетворитись у достовірне знання.

Четвертий етап включає розробку програми і методики теоретичного (історичного) або експериментального дослідження та його проведення.

Програма являє собою план, в якому вказані послідовність і зміст етапів експериментального дослідження. Вона відповідає на запитання: як, яким способом проводити дослідження?

Правильно вибрана методика є запорукою успішного виконання дослідження, непродумана – приводить до помилок, внаслідок яких нагромаджується багато безсистемно зібраного матеріалу, що не дозволяє зробити ніяких висновків.

Програма містить: характеристику об'єкта і предмета дослідження, виклад методів дослідження, вказівку на кількість дослідів (експериментів) з точки зору необхідності їх точності та надійності, називає умови проведення досліджень (лабораторні, в обстановці природного спілкування й т.ін.), дає вказівки про прилади, апаратуру; порядок проведення експерименту і запис його результатів; способи обробки оформлення експериментальних даних.

Методи дослідження підбираються з урахуванням специфіки завдань, які поставив перед собою дослідник, а не просто перераховуються всі відомі методи тієї чи іншої галузі науки. Метод значною мірою визначає і результативність дослідження, форми організації роботи, загальну методологічну орієнтацію автора. Метод можна розглядати як певний систематизований комплекс прийомів, які застосовує дослідник для досягнення мети і завдань дослідження. Його нерідко розглядають також як сукупність прийомів практичного або теоретичного дослідження освоєння дійсності, підпорядкованих розв'язанню конкретного завдання у державній, суспільній або громадській сфері, комплекс інтелектуальних дій, логічних процедур, за допомогою яких політична наука прагне встановити істину, перевірити чи спростувати її.

П'ятий етап включає обробку та аналіз результатів дослідження, яке проводилося згідно з розробленою програмою і методикою, а також формулювання висновків і рекомендацій за результатами дослідження.

Шостий етап – літературне оформлення дипломної та кваліфікаційної роботи і підготовка до захисту.

Проведена дипломником широка аналітична робота (згідно з викладеними вище рекомендаціями) дозволяє йому приступити до складання розгорнутого плану-конспекту наукової роботи, який у стислому узагальненому вигляді відтворює основний зміст її складових частин (вступу, назви і змісту розділів чи глав, висновків). Після погодження плану-конспекту з керівником автор приступає до практичної роботи над реалізацією плану (1).

Підсумовуючи вищевикладене, ще раз у стислій формі подамо структуру дипломної (кваліфікаційної) роботи:

- Вступна частина дослідження повинна віддзеркалювати ту теоретичну роботу, яку автор провів згідно з рекомендаціями. Крім цього, тут важливо додати теоретичний

- аналіз проблеми, здійснити методологічне обґрунтування та історіографічний аналіз проблеми, оцінити ступінь інноваційної теоретичної та практичної значимості дослідження, визначити основні завдання аналітичної, дослідницької роботи.
- Основна частина, в якій викладені теоретична і методологічна розробка обраної проблеми, результати емпіричного дослідження і експериментальної роботи, а також, по можливості, практичні рекомендації щодо поліпшення дій, спрямованих на удосконалення внутрішньої або зовнішньої політики, діяльності політичних інститутів.
- Остаточне редагування основної частини роботи доцільно виконувати на завершальній стадії дослідження, коли досліджувальна проблема постає перед автором у повному обсязі.
- Розділи (глави, параграфи) дипломної (кваліфікаційної) роботи повинні за своєю назвою, структурою, змістом відповідати завданням дослідження поставленої проблеми. Із практики написання робіт науково-дослідного характеру відомо, що виникає необхідність для кожного розділу (глави) готувати більш-менш детальний план-проспект. Це заощаджує час автора при компонованні чистого матеріалу, допомагає уникнути повторів і викласти матеріал роботи більш-менш структуровано та якісно.
- Кожен розділ (глава) роботи повинен мати наприкінці свої короткі висновки, які узагальнюють результати дослідження, отримані автором при розробці усіх названих тут питань.
- При роботі над рукописом необхідно звернути увагу і на таке питання, як розбивка тексту на абзаци. Кожен абзац повинен містити в собі певну думку, виражену

- однією чи кількома фразами або реченнями.
- Узагальнені числові дані, які можуть концентруватися в таблицях, діаграмах, графіках, схемах, повинні наводитися з необхідним ступенем точності та аргументованості, з посиланням на відповідні джерела чи власні обчислювання.
- Заключна частина, як правило, вміщує в концентрованому вигляді основні результати дослідження, висновки з усіх поставлених задач, які виконувались автором у процесі написання роботи. Найважливішою частиною висновків наукової роботи є ті пропозиції і рекомендації, які пропонуються автором для вдосконалення політичної системи або її елементів, напрямку політичної роботи всередині країни.